ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 2, A Tribute to Assoc. Prof. Dr. İlknur Mangır Karagöz, April 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.842

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 15.02.2020 Kabul Tarihi: 03.04.2020

Atıf Künyesi: Zeynep Ceran Keçici, "Arşiv Belgeleri Üzerinden Davudpaşa Mahkemesi'nin Mimari Bir İncelemesi", *History Studies, A Tribute to Assoc. Prof. Dr. İlknur Mangır Karagöz*, 12/2, Nisan 2020, s. 515-529.

Arşiv Belgeleri Üzerinden Davudpaşa Mahkemesi'nin Mimari Bir İncelemesi

An Architectural Study of Davudpaşa Court Based on Archive Documents

Dr. Zeynep Ceran Keçici

ORCID No: 0000-0003-0632-018X

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Volume 12
Issue 2
A Tribute to
Assoc. Prof.
Dr. İlknur
Mangır
Karagöz,
April
2020

Öz: İstanbul'un fethinin ardından Sadrazam Davud Paşa'nın 15.yy'da inşa ettirdiği külliye içerisinde kurulduğu bilinen ve Paşa'nın ismi ile anılan Davudpaşa Mahkemesi İstanbul'un en eski şer-i mahkemelerinden biridir. Osmanlı Devleti'nde cami, mescit gibi yapıların içerisinde ya da kadınların ikamet ettikleri binalarda kurulduğu bilinen mahkemeler için, 19.yy'a kadar fonksiyon olarak özelleşmiş bir yapı türünün bulunmaması nedeniyle, yapıların konumu ve plan düzenleri hakkında elde edilebilen veriler kısıtlıdır. Bu çalışmada Tarihi Yarımada'nın geçirdiği yangınlardan etkilendiği bilinen ve günümüze ulaşmayan Davudpaşa Mahkemesi'nin daha önce sunulmamış bir 19.yy belgesi üzerinden mimari incelemesi yapılmıştır. Çalışmada ilk olarak genel hatlarıyla Osmanlı mahkemelerinin konumları incelenmiş, daha sonra Davudpaşa Mahkemesi'nin yapısal özellikleri ve konumlanışı hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen özgün belgelerin sağladığı veriler değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda arşiv ve literatürden elde edilen veriler ile yapının 3 boyutlu bir eskizi hazırlanarak, elde edilen fiziksel veriler somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada detaylı şekilde incelenen, H: 1307 / M:1890 tarihli keş-i evvel belgesi ve eki; içerdiği kat planı çizimleri ile malzeme ve ölçü bilgileri nedeniyle, hem bir 19.yy mahkeme yapısı tasarımı olması açısından kıymetli iken, hem de bulunduğu bölgenin tanımlanmasında rol üstlenen Davudpaşa Mahkemesi'nin bir dönem kurulmuş olduğu yapının fiziksel konumlanması hakkında fikir veren önemli veriler sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Davudpaşa, mahkeme, Osmanlı mahkeme yapıları, Sadrazam Davud Paşa

Abstract: Davudpaşa Court, which was established in the Kulliyeh built by Grand Vizier Davud Pasha in the 15th century after the conquest of Istanbul, and known by the name of Pasha, is one of the oldest judicial court in Istanbul. There was no specialized structure type as a judicial function in Ottoman Empire until the 19th century and courts have been established in buildings such as mosques, masjids or in the residence of qadi. Therefore the data about the location of the buildings and their layout are limited. In this study, the architectural examination of the Davudpaşa Court, which is known to be affected by the fires of the Historic Peninsula and also has not reached the present day, has been made on a 19th century archive document that has not been presented before. In this study, firstly positioning of the Ottoman courts were mentioned in general terms and then the data

provided by the original archive documents from the Prime Ministry Ottoman Archive about the structural features of the Davudpaşa Court were studied. In the study, in order to try to embody the obtained physical data, a 3D sketch of the building was prepared with the guidance of archive and the literature. The original archive document dated 1890; is valuable for including a 19th century court structure design with the plan drawings, material and dimensional information. Additionally the document provides insight about the positioning of the building where the Davudpaşa Court, which was played a role in defining the region where it is located, was established for a period.

Keywords: Davudpaşa, Davudpaşa Court, Grand Vizier Davud Pasha, Ottoman courts

Giriş

İstanbul'un fethini takip eden yıllarda şehrin iskânı için devletin önde gelen şahsiyetlerinin sur içinde yapılar inşa ettirdikleri ve bu yapılar merkezli yeni mahallelerin kurulması ile bölgede gönüllü yerleşimlerin sağlanmasının amaçlandığı bilinmektedir¹. II. Bayezid'in sadrazamlarından olan ve 15 yılı aşkın süre görev yapan Sadrazam Davud Paşa'nın da benzer şekilde Tarihî Yarımada'nın merkezden uzak olarak nitelendirilebilecek bölgesinde yaptırdığı cami, medrese, sıbyan mektebi ve imaretten oluşan külliye ile; külliye gelir olarak vakfettiği iki hamam, han ve sayısı 100'ü aşkın dükkân², şehrin bu bölümünün fiziksel ve sosyal açıdan gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Fetihten sonraki yetmiş yıl içerisinde meydana gelen on üç nahiyeden³ biri olan ve Davud Paşa Külliyesi çevresinde kurulan on dört mahalleyi kapsayan nahiye, Davud Paşa Nahiyesi olarak isimlendirilmiştir.

Sadrazam Davud Paşa'nın 15.yy'da inşa ettirdiği yapılar ile bölgenin kentsel ve mimari gelişimine sağladığı katkının bir sonucu olarak semtin kendi ismiyle anılması nedeniyle; Paşa'nın vakfettiği yapılar arasında bulunmadığı halde sonraki yıllarda bölgede inşa edilen bazı yapıların da çeşitli yazılı kaynaklarda ve kent hafızasında Davudpaşa ön adı ile isimlendirildiği görülmektedir. Günümüze ulaşmayan Davudpaşa İskelesi ve Davudpaşa Değirmeni ile Davudpaşa Rüştüyesi'nin de örnek olarak verilebileceği bu yapılardan biri de Davudpaşa Mahkemesi'dir. Zaman içerisinde Davudpaşa Mahkemesi de bölgenin tanımlanmasında etkili olmuştur. Tarihî Yarımada'da çıkan ve bölgeyi etkileyen yangınlar hakkında yazılan manzum bir eserde, Davudpaşa semtinin kuzey ve güney kısmının iki ayrı bölge olarak ele alındığı ve kuzeyde kalan bölgenin "Davudpaşa Mahkemesi" şeklinde isimlendirildiği görülmektedir⁵.

İstanbul'da kurulan en eski mahkemelerden biri olan Davudpaşa Mahkemesi'nin; sicil kayıtlarına göre⁶ 20.yy'ın ilk çeyreğine kadar bölge içerisinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Fakat mimari açıdan bakıldığında mahkemelerin Anadolu'da olduğu gibi İstanbul gibi şehirlerde de 19.yy'ın ortalarına kadar yapı türü olarak ele alınamaması nedeniyle, yaklaşık beş asır boyunca semtin hukuki işlemlerinin gerçekleştiği yapının konumu hakkında net bilgi verilememektedir. Bu nedenle; Osmanlı mahkeme yapılarının özellikle 19. yy

¹ Cem Behar, *A Neighborhood in Ottoman Istanbul, Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap Ilyas Mahalle*, New York State Üniversitesi Yayınları, New York 2003, s.11.

² Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1970, s.345.

³ Yan, yöre, taraf, bölge anlamına gelen nahiye, şehircilikteki "bölge", "zone" denilen şehir mntıklarına karşılık gelen ve birkaç mahallenin birleşimine verilen isimdir. Nahiyeler 19. yy'a kadar kadı tarafından tayin edilen naibler tarafından yönetilmişlerdir. Bkz. Mehmet Canatar, "1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-i İstanbul'da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Göre Gözlemler", *Osmanlı İstanbul'u I. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s.285.

⁴ Sadrazam Davud Paşa'nın külliyesini inşa ettirdiği ve kendi ismi ile anılan bölgenin ismi, metin içerisinde "Davudpaşa" şeklinde bitişik olarak yazılmıştır.

⁵ Hüsamettin Aksu, *1782 Yılı Yangınları-[Harik Risalesi 1196]*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

⁶ <http://www.kadiscicileri.org> (E.T. 10.01.2020)

öncesindeki fiziki konumlanmaları ve mimarileri hakkında literatürden ulaşılabilen veriler değerlendirilerek, Davudpaşa Mahkemesi hakkında yardımcı veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

1. Osmanlı Devleti'nde Mahkeme Yapıları

Osmanlı adli teşkilatında hukuki uyumsuzlukları ve davaları karara bağlamak üzere devletçe tayin edilen görevlilere kadı, tek kadının görev yaptığı mahkemelere şer'î mahkemeleri veya şer'î mahkemeler adı verilmektedir⁷. Osmanlıda şer'î mahkemeler, yargılama bölgesinde bazı idari ve mali sorumlulukları da olan kadılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Osmanlı mahkemelerini inceleyen birçok kaynakta 19.yy'a kadar İstanbul kadısının belli bir mahkeme binası olmadığına değinilmiştir. Fakat kadınların yargı işlerini yürütebilecekleri ve gerekli olduğunda her an bulabilecekleri belirli bir yerleri olmalıdır. Genel kanı ise bu mekanın genellikle kadının şahsi evi olduğu yönündedir. Osman Nuri, Mecelle-i Umur-i Belediye adlı eserinde "*Kadı olan zatın konağı neresiyse, o sene İstanbul Mahkemesi de oraya nakledilirdi. 1252 (M:1835-1836) tarihinde Edirnekapı civarında bulunan İstanbul Kadılığı mahkemesi, ertesi sene Ayasofya'ya nakledilmişti.*" diye belirtmiştir⁸.

Kadı başkanlığında kurulan mahkemeler herkese açık şekilde yapıldığı ve mahkemenin kadının evinde gerçekleştiği durumlarda evin kapısının açık tutulması gerektiği kaynaklarda geçen bilgilerdendir⁹. Bu durum; mahkeme yapısının bakım masraflarının halk tarafından ya da vakıf gelirleri ile karşılandığı¹⁰ bilgisi ile birlikte düşünüldüğünde, kadının aynı zamanda yaşadığı yer olan mekanın mahremiyet gibi konut özelliklerini kaybettiği anlamına gelebilir. Bununla beraber mahkemelerin bazı zamanlarda cami, mescid veya medreselerin belirli odaları içerisinde de kurulmuş olduğuna dair bilgiler de mahkemeler konusunda yapılan çalışmalarda mevcuttur¹¹.

Osmanlı mahkemelerinin konumu hakkında bir başka bilgi de; nahielerde idari amir olarak da sayılabilecek kadınların, özel durumlar dışında kendi istekleri dahilinde mahkeme yerini değiştiremedikleri ve istedikleri yerde yeni mahkeme kuramadıklarıdır¹². Bu konuda, Ahmed Refik'in XVI. Asırda İstanbul Hayatı adlı eserinde yer alan; İstanbul kadısının mahkemeye uzak yerlerden gelenlerin zorlanması sebep göstererek birkaç yerde daha mahkeme açılmasına dair isteği örnek verilebilir. Bahsi geçen belgede yer alan metin şöyledir:

*"İstanbul kadısı'na hüküm ki: Südde-i Saadetime mektup gönderip mahruse-i Mezburede beş yerde mahkeme olmak ile müslümanlara taab gelüb hususa eyyam-ı şita'da baid mesafeden gelmekde zahmet ve meşakkat çekerler deyü bir iki yerde dahi mahkeme ihdâs olunmak recasına arz eylediğün ecilden göresin. Filvaki mahkeme ihdâsı gayet lâzın ise, tedarik olunmak emir idüb uyurdunm ki...vusul buldukda göresin filvaki... münasib olan mahalde mahkeme ihdâs eyleyüb icrayı ahkâm-ı şer'iyye eylesin. Ba. Hatt-ı Hümayun fî 2.s. 994/1585"*¹³

Osmanlı Devleti'nde mahkemenin mimari bir yapı türü olarak ele alınmasının hangi tarihte olduğu net olmamakla birlikte; 1836 yılında, yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından şeyhülislamlığa tahsis edilen Ağakapısı'na, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleriyle İstanbul

⁷ Fahrettin Atar, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s.66.

⁸ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2005, s.47.

⁹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul 2017.

¹⁰ Feda Şamil Arık, "Osmanlı'da Kadılık Müessesesi 1", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1997, sayı.8, s.15.

¹¹ Akgündüz, *age*, s.47.

¹² Arık, *age*, s.14.

¹³ Ahmet Refik Altınay, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1935, s.30.

kadılığının nakledilmesi ile ilk defa bağımsız bir yapının mahkeme olarak kullanıldığına dair bilgiler kaynaklarda bulunmaktadır¹⁴. Ortaylı'ya göre 1837 yılında kadılığın eski önemini yitirmesi üzerine ise kadının makamının ve dolayısıyla mahkemenin kurulduğu mekanın Bab-ı Meşihat'deki boş odalara taşınması ile kadılar ilk defa resmi bir mahkeme dairesinde görevini yerine getirmeye başlamıştır¹⁵.

Bunun yanında, bu tarihlerden daha eski senelere ait kadı sicillerinin günümüze ulaşmasının kadıların özel konutlarında muhafaza edilerek mümkün olamayacağı tezinden yola çıkarak mahkemelerin resmi bir yapıya kavuşmasının daha erkene tarihlenebileceğini savunan görüşler de bulunmaktadır¹⁶. Oysa Osmanlı Devleti'nde kadıların tuttuğu kayıtların özenle korunduğu bilinmektedir. Kadının görev süresi bitiminde sicil kayıtlarını yeni gelen kadıya devretmesi, yeni tayin olan kadının anlaşmazlıkların çözümünde eski hükümleri de kullanabilmesine olanak sağlamıştır. Bu şekilde tutulan defterlerin resmi birer kayıt olarak saklanması kamu hizmetinin bir gereği olarak görülmekte, ayrıca Sadaret'ten gönderilen ferman ve emirler de mahkeme defterine kaydedilmekteydi. Görev süresi biten kadı mahkeme kayıtlarında olduğu gibi ferman ve emirleri de yani gelen kadıya aktararak haberdar olmasını sağlamaktaydı¹⁷. Bu konuyu ele alan bir metin şöyledir:

“Ve siz ki, kâdiler, siz bu hükm-i şerifimin mufassalen sûretin sicillâtınıza kayd etdürüb daima mukteza-yı mazmun-ı hümayûn ile âmil olub dahi bir ferde hilafına cevaz göstermeyesiz. Ve anın gibi bir kâdilikden bir âhar kâdiliğe gittiğinizde dahi yerinize gelen kâdiye bu hükm-i şerifimin sûretin geçtiği sicilli gösterüb bu hususta olan ihtimamı tenbih eylesiz ki, sonra benim bu husustan haberim yok idi, benden sâbık kâdi zamanında olmuştur deyü özr ve bahane eylemeye mecal olmaya.”¹⁸

2. Davudpaşa Mahkemesi ve Konumu

Fetihten sonra Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'da dört adet şeri'ye mahkemesi kurulduğu bilinmektedir. Buna göre; Sur İçi'nde İstanbul Kadılığı, Çatalca ve Silivri'ye kadar olan bölgede Eyüp Kadılığı, Beyoğlu'ndan başlayarak Rumeli Kavağı'na kadar olan bölgede Galata Kadılığı görev alırken, Anadolu yakasında ise Üsküdar Kadılığı kurulmuştur¹⁹. Fakat İstanbul'daki kadı naiblerinin²⁰ ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması üzerine H: 2 Safer 994 (M: 23 Ocak 1556) tarihinde İstanbul kadısına gerekli gördüğü yerlere naib çıkabilme yetkisi verilmiş²¹; Davudpaşa Mahkemesi de kurulan bu naibli mahkemelerden biri olmuştur²².

¹⁴ Mehmet Akif Aydın, “Mahkeme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.343.

¹⁵ Ortaylı, *age*.

¹⁶ Aydın, *age*, s.344.

¹⁷ Abdullah Demir, “Osmanlı Devleti'nde Kadılar ve Naipier”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (International Journal of Social Sciences)*, C.1, Sayı 1, 2017, s.32.

¹⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.6, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

¹⁹ Mehmet İpşirli, “İstanbul Kadılığı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.305.

²⁰ İşleri yoğun olan yerlerde kadılar kendilerine kadılık vasıfları haiz kimselerden vekiller seçebilirlerdi. Bunlara naib denirdi. Bkz. Ekrem Buğra Ekinci, “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, *Yeni Türkiye*, C.6-31, İstanbul 2000, s.765.

²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “İstanbul ve Bilad-ı Selase Denilen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıkları”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, 3, 1957, s.26.

²² İstanbul Kadılığı'na bağlı diğer naiblikler ise Mahmud Paşa, Ahî Çelebi ve Balat mahkemeleridir. Bkz. İpşirli, *age*, s.305.

Mahkeme yapısı için Semavi Eyice; Hadîkatü'l-Cevâmi'nin yazma nüshasındaki bir derkenara göre, ilk olarak Saraçhanebaşı'nda Dülgerzâde Camisi yanında kurulduğunu bildirirken daha sonra H: 1071 senesinin Ramazan ayında (M: Mayıs 1661) Sultan IV. Mehmed'in emriyle Davud Paşa Camisi yanına taşındığı bilgisini de vermektedir²³. Mahkeme yapısının taşınması konusu, 17.yy'da fonksiyon olarak özelleşmiş bir yapının bulunmadığı göz önüne alındığında, kadının ikametgâhının değişmesi olarak düşünülebilir. Ayrıca bölgede kurulan mahkemenin bahsi geçen mekan değişiminden önce de Davudpaşa Mahkemesi olarak isimlendirildiği H:1003 (M:1594-1595) tarihli bir mahkeme kaydında²⁴ Davudpaşa Mahkemesi kadısının mührü bulunmasından anlaşılmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin 16.yy İstanbul mahallelerini gösterdiği harita²⁵ ve nahiyeleri oluşturan mahalle listeleri²⁶ karşılaştırıldığında Dülgerzade Camisi'nin, Sultan Mehmed Han Camisi Nahiyesi'nde bulunduğu görülmektedir.

Çalışma konusu mahkemenin 16 yy'da da Davudpaşa Mahkemesi ismiyle anılması, mahkemenin görev alanının oldukça geniş olduğu anlamına gelmektedir. Davudpaşa Mahkemesi'nin konumu hakkında 19.yy öncesine ait bulunabilen bilgiler çeşitlilik arz etmektedir. Bazı kaynaklarda mahkemenin yukarıda belirtildiği gibi Davud Paşa Camisi'nin yanında ahşap bir yapıda kurulduğu belirtilirken, literatüre bakıldığında bazen cami içinde, bazen ise avlu kapısı üzerindeki yapıda kurulduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır.

1782 yangınında yandığı bilinen²⁷, Davudpaşa Mahkemesi yapısının yeri bu tarihten sonra da net olmasa da mahkemenin aynı isimle kurulmaya devam ettiği arşivde bulunan mahkeme kayıtlarında görülebilmekte, mahkemenin yakınlarında kurulduğu anlaşılan Davud Paşa Camisine ait hazirede bulunan mezar taşları da konu ile ilgili bazı veriler sunmaktadır. İçerisinde kadı mezarlarının çokluğu dikkat çeken²⁸ haziredeki mezarların kitabeleri incelendiğinde Davudpaşa Mahkemesi'nde görev yapan iki kişinin görevleri ile birlikte isimlerine rastlanmaktadır. Bu kişiler, kadı eşrafından Davudpaşa Mahkemesi Baş Katibi Eş-Şeyh El-Hac Hüseyin Efendi (Ö: H.1183-M.1769) ve Mahkeme Baş Katibi Mehmed Salim Efendi (Ö: H.1242-M.1826)'dir. Hazirede Davudpaşa Mahkemesi katipleri dışında kitabe metinleri içerisinde toplamda 17 adet mezar taşının “kadı” ya da çoğul şekilde “kuzat” kelimelerini içerdiği görülmektedir. Bunların 10 tanesinde merhum kişinin eskiden kadı olarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev aldıkları belirtilmiştir. Sayılan iller arasında Kayseri, Bursa, Edirne, Bosna, Halep ve Erzurum vilayetleri bulunmakta, iki kişi hakkında ise Eski Anadolu Kadısı ifadesi yer almaktadır. Tarihlerle bakıldığında ise sayılan kadı mezarlarının yedisinin 19.yy'ın ilk yarısına ait olduğu görülmektedir. Birçoğunun bazı aile üyelerine ait mezarlarının da hazirede yer aldığı bu kişilerin sayısının çokluğu, bu kişilerin mahkemede

²³ Semavi Eyice, “Davut Paşa Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s.43.

²⁴ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı*, (TS.MA.e.), 221/9, 1594-1595 (1003).

²⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında Şehrin İskanı ve Nüfusu*, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1958.

²⁶ Mehmet Canatar, “1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-i İstanbul'da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Göre Gözlemler”, *Osmanlı İstanbul'u I. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s.303 ve 310.

²⁷ Berna Gürel, *66 Numaralı Davutpaşa Kadılığı Defterine Göre Bölgenin Ekonomik ve Sosyal Durumu*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002, s.27.

²⁸ Yakın çevredeki bir başka hazire olan Haseki Hürrem Sultan Külliyesi'ne ait hazirede kadı mezarına rastlanmamıştır. Bkz. Nimet Taşkıran, *Haseki'nin Kitabı*, Haseki Hastanesi'ni Kalkındırma Derneği, İstanbul 1972, s.67.

görevli olarak bölgede ikamet ettiklerini düşündürmektedir²⁹. Bu durum da Davud Paşa Külliyesi içerisinde yer alan binası yanmış olan mahkemenin 19.yy'ın ilk yarısında da yakın çevrede kurulmaya devam ettiğinin bir başka göstergesi sayılabilir.

Davudpaşa Mahkemesi'ni yapı olarak belirtilmemiş olsa da isim olarak 19.yy'a ait bazı haritalarda takip etmek mümkündür. Yangından yaklaşık bir asır sonra çizilen ve tarihi belirlenememiş bir yangının mahallini gösteren haritadan kopya edilen H: 11 Şaban 1288 (M: 26 Ekim 1871) tarihine ait çizimde³⁰, Davud Paşa Çeşmesi'nin bulunduğu cadde Davudpaşa Mahkemesi Caddesi şeklinde belirtilmiştir (**Fot.1**). Çizimde, Davud Paşa Çeşmesi açıkça belirtilirken, yakın çevrede Davudpaşa Mahkemesi yapısına ait bir not düşülmemiştir. 1876 tarihli Ayverdi haritasında ise³¹; Davud Paşa Camisi, Davud Paşa Medresesi ve Davud Paşa Türbesi'nin kütsel çizimlerinin yanında Davud Paşa Mahkemesi'nin de cami avlusu üzerinde yazı ile belirtilmiş olduğu ve bulunduğu sokağın isminin de Davud Paşa Mahkemesi Sokak şeklinde not edildiği görülmektedir (**Fot.2**). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan H:11 Şaban 1307 (M: 2 Nisan 1890) tarihine ait Bayrampaşa Türbesi'nin tamiri hakkındaki bir arşiv belgesinde³², yapının “*Davudpaşa Mahkemesi heyetinin ikamet ettikleri Bayrampaşa Türbesi*” olarak belirtilmesinden, o tarihte mahkemenin görece yakın sayılabilecek Bayrampaşa Külliyesi'nde kurulduğu sonucu çıkartılabilir. 20.yy'a bakıldığında, çalışmada incelenen 1914 tarihli Alman Mavileri Haritaları'nda³³ Davud Paşa Külliyesi yapılarından cami, medrese ve türbe yer alırken, Davudpaşa Mahkemesi'nin yapı ya da cadde ismi olarak belirtilmediği görülmektedir (**Fot. 3**). Benzer şekilde, sadece Davud Paşa Camisi'nin sınırlarının çizgiyle belirtildiği 1934 tarihli İstanbul Şehir Rehberi'nde de Davudpaşa Mahkemesi adına rastlanmamıştır.

Fot. 1. Davudpaşa Mahkemesi Caddesi, İBB Kütüphane Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı Hrt-005290 (detay)

²⁹ Kadıların görev süreleri yüzyıllara göre değişiklik göstermektedir. Kaza kadıların'nın görev süreleri genellikle 20 ay, şehirlerde görev yapan (mevleviyet derecesindeki) kadıların ise bir yıldır. 16.yy. ortalarında ise bu sürenin iki yıla çıktığı anlaşılmaktadır. Bkz. Arık, age, s.7.

³⁰ İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyesi) Kütüphane Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı Hrt-005290.

³¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası*, Şehir Matbaası, İstanbul 1958.

³² BOA Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı, (BOA.Y.MTV.), 43/24, 2 Nisan 1890 (1307.Ş.11).

³³ İrfan Dağdelen, *Alman Mavileri 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2006.

Fot. 2. 1876 Tarihli Haritada Davudpaşa Mahkemesi

Fot. 3. Davud Paşa Camisi ve civarını gösterir harita, Alman Mavileri Pafta no: L5/1 (detay)

3. H:8 Recep 1307 (M:27 Şubat 1890) Tarihli Belge ve Sağladıkları

H: 13 Şaban 1196 (M: 24 Temmuz 1782) tarihinde İstanbul'da meydana gelen büyük yangın Harik Risalesine göre 65 saat sürerek Aksaray, Cerrahpaşa, Avrât Pazarı, Yedikule gibi alanlarda etkili olmuş, bu yangında Davud Paşa Camisi çevresi ile birlikte yanmıştır³⁴. Mahkeme yapısının da bu yangında tüm kayıtlar ile birlikte yanması sebebiyle Davud Paşa Mahkemesi'nin 18.yy'daki fiziki özellikleri hakkında bilgiye ulaşmak oldukça güçtür. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Davudpaşa Mahkemesi ile ilgili H:8 Recep 1307 (M:27 Şubat 1890) tarihli bulunan belgelerden³⁵, yapının tarihi ile ilgili önemli veriler elde edilmiştir. Belgelerde; yangında tahrip olduğu bildirilen yapının yeniden inşası için hazırlanan kat planı çizimleri, malzeme nitelikleri ve ölçü bilgileri verilerek anlatılmaktadır (Fot. 4, Fot.5).

Fot. 4. BOA-Y.PRK.MŞ. 2/74/1

³⁴ Aksu, age.

³⁵ BOA Yıldız Perâkende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı (BOA.Y.PRK.MŞ.), 2/74/1 ve 2/74/2, 27 Şubat 1890 (1307.B.8)

Fot. 5. BOA-Y.PRK.MŞ. 2/74/2

Belgede yer alan metin, “Muhterik olan Davud Paşa Mahkemesi’nin bir kıt’a keşf-i evvel defteridir” açıklaması ile başlamaktadır ve ilk olarak yanan binanın mevcut arsasına yeniden temel kazılacağı ve yeni taşların harçlı şekilde birleştirilmesiyle temel duvarı örüleceği belirtilmiştir. Bu temelin üzerine ise kerpiç tuğladan, kum-kireç karışumlu bir harç kullanılarak yeni duvarların örüleceği anlatılmaktadır. Metnin devamında yapının döşeme, tavan, merdiven, doğrama ve çatı gibi elemanları için kullanılacak malzemeler; yapım tekniği ve ölçüleri ile birlikte aktarılmıştır.

Keşf-i evvel defterindeki malzemeler incelendiğinde duvar yapımında taban kirişleri için çap altılığı, dikmeler için çap beşliği, payandalar için çifte dolap, kuşaklamalar için Ayancık latası, bağdadi kaplama için çifte sandık tahtasının kullanılacağı anlaşılmaktadır³⁶. Mahkemenin çatısında kullanılacak mertekler için meşe ağacı kerestesi, makaslar için Sinop

³⁶ Çap altılığı; kestane ağacından, orta öneme sahip binalarda taban ve direk (dikme) olarak, çap beşliği ise meşe ya da kestane ağacından dikme olarak kullanılan kereste türleridir. Bununla birlikte; çifte dolap meşe, kestane ya da gürgen ağacından payanda yapımında kullanılan bir tür kereste iken; çifte sandık latası ise beyaz çam ağacından elde edilen kereste türüdür. Bkz. Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi, II*. Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1947, s.1046-1050.

latası ve üst örtü için Mürefte³⁷ kiremidi kullanılması öngörülmektedir. Bu bilgilerden diğer tüm duvarlarının ahşap olarak inşa edildiği görülen yapıda sadece zemin katta bulunan duvarların, su basman seviyesine kadar kagir olarak yükseldiği anlaşılmaktadır. Keşifte ayrıca her iki katta da bulunacak helalar için Fertek mermeri, duvar kaplaması için ise horasan harcı ve yağlı boya kullanılacağından bahsedilmektedir. Çatının etrafına ise çinkodan dere ve yağmur suyu iniş borusu yapılacaktır.

Belge; dönemin inşaat fiyatları açısından da bilgi vericidir. Yeni taşlar ile harçlı şekilde örülecek temel duvarı için birim zira fiyatı 25 kuruş, bu temel üzerine kerpiç tuğladan kum kireç karışımı harç ile örülecek diğer kagir duvarların örgüsü için ise birim zira fiyatı 30 kuruş olarak görülmektedir. Duvar sıvasının fiyatı zira başına 1 kuruş iken, boyama ise zira başına 3 kuruş olarak ücretlendirilmektedir. Doğramalara bakıldığında; kapıların pervazları ile birlikte adet fiyatı 60 kuruş, pencerelerin ise cam ve çerçeve ile birlikte adedi 20 kuruş olarak hesap edilmiştir. Kullanılan ahşap malzemelerin niteliğinden, inşası planlanan yapının orta öneme sahip bir yapı niteliğinde olduğu sonucu çıkartılabilir. Tophane-i Amire Divan-ı Harb Daimi azasından memur kaymakamının ve Dülger Kalfası Melkon'un mührünü taşıyan keşf-i evvel defterine göre iki katlı olarak inşa edilmesi öngörülen Davudpaşa Mahkemesi'nin yeni binası toplamda 28.886,16 kuruşa mal olacaktır (*Fot. 4*).

Belgenin ekinde yanan binanın yerine yeniden yapılması öngörülen iki katlı mahkeme yapısının kat planı çizimleri de bulunmaktadır. Bahsedilen proje paftasının üst kısmında arsanın vaziyet planı, onun altında ise mahkeme binasının zemin kat ve üst katının çizimleri bulunurken; paftanın sağ alt köşesinde eşel yer almaktadır. Planların yer aldığı pafta kırmızı ve siyah mürekkeple çizilmiştir. Mevcut yapılar olan Davud Paşa Külliyesi avlu duvarı ve Davud Paşa Çeşmesi'ne ait duvarların taranarak belirtildiği görülmektedir (*Fot.5*).

Vaziyet planı incelendiğinde yanan mahkemenin arsasının Davud Paşa Çeşmesi'nin güney duvarı ile doğu duvarının bir kısmına bitişik konumda yer aldığı görülmektedir. Ölçüleri de verilen arsanın alanı çizim üzerinde 74.8 (murabba) olarak kaydedilmiştir. Arsa; etrafında yazan ölçülere uygun olarak çizildiğinde hesaplanan bu alana ulaşamadığı için ölçüler verilen eşel yardımıyla kontrol edilmiş ve arsanın güney yönünde 9.22 verilen ölçünün gerçekte yaklaşık 10.7 olması gerektiği anlaşılmıştır.

Kat planı çizimine göre Davudpaşa Mahkemesi'nin zemin katı arsaya uygun olarak çeşmeye bitişik konumlanmıştır. Yaklaşık 5.5 x 6.0 ve 4.0 x 5.5 ölçülerinde iki odadan oluşan zemin katta, ayrıca üst kat ile bağlantıyı sağlayan çift kollu bir merdiven yer almaktadır.

Üst katın planına bakıldığında ise mahkemenin birinci katının Davud Paşa Çeşmesi'nin üzerini tamamen kapladığı ve avlu giriş kapısından itibaren avlu duvarı boyunca uzandığı anlaşılmaktadır. Üst kat planında merdivenin yer aldığı geniş bir sofa ile 5.5 x 4.0, 5.5 x 5 ve 5.5 x 5.4 zira ölçülerinde üç adet odanın bulunduğu görülmektedir. Bu katta ayrıca metinde malzeme özellikleri anlatılan bir hela bulunmaktadır. Mahkeme birinci katı 206.10 (murabba)'dır.

Günümüzde Davud Paşa Çeşmesi etrafında yapıya ait herhangi bir iz bulunmamaktadır (*Fot. 6, Fot.7*). Bu çalışmada söz konusu belgenin sağladığı bu veriler doğrultusunda Davudpaşa Mahkemesi'nin hazırlanan kat planları göz önüne alınarak 3 boyutlu bir eskizi yapılmış ve bu şekilde, özgün belgeden yapı hakkında elde edilen fiziksel veriler

³⁷ Mürefte, Tekirdağ'ın Şarköy ilçesine bağlı bir mahalledir.

somutlaştırılmaya çalışılmıştır (*Fot.8, Fot. 9*). Eskizde, avlu duvarı yeşil, Davut Paşa Çeşmesi ise sarı renkle ifade edilmiştir³⁸.

Fot. 6. Davud Paşa Çeşmesi, 2020 (A. Öztürkler Arşivi)

Fot. 7. Davud Paşa Çeşmesi, 2020 (A. Öztürkler Arşivi)

³⁸ Davud Paşa Külliyesi'nin planına bakıldığında; Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'ne dik olarak Davud Paşa Camisi'ne doğru uzanan duvarın çeşme ile yaklaşık 30 derece açı yaptığı anlaşılmaktadır. Fakat belgede yer alan birinci kat çiziminde, bahsi geçen avlu duvarı üzerine denk gelmesi gereken batı duvarı çeşme ile paralel ifade edilmiştir. Hazırlanan 3 boyutlu eskiz çalışmasında iki duvar arasında boşluk kalmaması amacıyla kat planı avlu duvarı yönünde genişletilerek kullanılmıştır.

Fot. 8. BOA-Y.PRK.MŞ. 2/74/2 No'lu Belge Üzerinden Hazırlanan 3d Eskiz-1

Fot. 9. BOA-Y.PRK.MŞ. 2/74/2 No'lu Belge Üzerinden Hazırlanan 3d Eskiz-2

Yanan Davudpaşa Mahkemesi'nin bulunan belgedeki verilere uygun olarak yapıлып yapılmadığı net olarak bilinmemekle birlikte Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mahkemenin 1894 depremi sonrasındaki onarımlara ait bazı belgeler bulunması, yapının yangından sonra 1890-1894 yılları arasında yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Bahsi geçen onarım bilgilerinden bazıları şunlardır:

H:24 Safer 1312 (M:27 Ağustos 1894) tarihinde Nezaret-i Umur-ı Maliye Duyun-u Umumiye Muhasebesi tarafından Sadaret'e yazılan bir belgede³⁹, depremde sonra gerekli

³⁹ BOA Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrakı, (BOA.Y.A.HUS), 307/82/1, 27 Ağustos 1894 (1312.S.24).

keşiflerin ve onarımların yapılması amacıyla Osmanlı Bankası'ndan alınan 250.000 liralık kredinin kullanıldığı yerler ve kalan miktarın belirtilmesi istenmiştir. Yazının cevabında yer alan listede ise Davudpaşa Mahkemesi'nin tamiri için 28 Temmuz 1894 tarihinde İlmiye'ye mecdidi 1.037 kuruş 45 santim verildiği bilgisi verilmiştir. Belgenin altında Sadrazam ve Yaver-i Ekrem Ahmed Cevad Paşa'nın mührü bulunmaktadır.

Depremden yaklaşık 3 ay sonra Ekim ayında hazırlanan ve tamiri biten veya bitmek üzere olan kamu kurumları ile tamirine başlanacak olanların yer aldığı bir listede ise Davudpaşa Mahkemesi'nin tamirinin tamamlandığı bilgisi bulunmaktadır⁴⁰. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin ilgili kataloglarında yapılan taramada ise bu tarihten sonra yapının herhangi bir tahribat ya da onarım belgesine rastlanmamıştır.

Sonuç

Kültür varlıklarının tarihinin araştırılmasında, mevcut yapının kendisinin araştırmacılara sunmuş olduğu, yapı üzerinden elde edilen veriler oldukça kıymetlidir. Fakat yapının günümüze ulaşmadığı durumlarda çeşitli arşivlerden elde edilen belgeler söz konusu yapı hakkında somut verilerin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmada incelenen Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynaklı belgeler, İstanbul'un en eski Şeri mahkemelerinden olduğu bilinen ve günümüze ulaşmayan Davudpaşa Mahkemesi'nin tarihinin aydınlatılmasına benzer şekilde kıymetli veriler sağlamıştır.

Bölgede meydana gelen yangınlardan etkilenen ve 1782 yılında tamamen yandığı bilinen Davudpaşa Mahkemesi hakkında 1890 yılında hazırlanmış olan belgedeki çizimler ve metinde yer alan malzeme bilgilerinden; inşası öngörülen mahkeme yapısı hakkında olduğu kadar, arsa bilgileri ve ölçülerden de yapının önceki konumu hakkında özgün bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Belge metninde "muhterik" olarak geçen yapının bu son tahribatının hangi yangına ait olduğu net olmasa da, hazırlanan projenin yapının eski arsasına yapılacağını belirtilmesi, Davudpaşa Mahkemesi'nin 19.yy'da Davud Paşa Çeşmesi ile Davud Paşa Külliyesi avlu duvarı üzerinde yer alan iki katlı bir yapı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

ISAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi'nden ulaşılabilen Davudpaşa Mahkemesi'ne ait şeriye sicilleri H:1342 M:1926 yılına kadar devam etmektedir. Çalışma konusu olan ve günümüze ulaşamayan ahşap yapının hangi tarihte yok olduğu kesin olarak saptanamamakla birlikte, 1914-1919 tarihlerine ait Alman Mavileri Haritaları'nın L5/1 no'lu paftasında Davut Paşa Çeşmesine bitişik şekilde ifade edilen duvarın (*Fot. 3*); çalışmada incelenen zemin kat planı çizimi ile örtüşmesi nedeniyle Davudpaşa Mahkemesi'nin kurulduğu yapıya ait olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle yapının 1895-1919 tarihleri arasında ortadan kalkmış olduğu sanılmaktadır.

Sadrazam Davud Paşa'nın ismini taşıyan mahkemenin konumu birçok doğal afet ve yangın geçirmesi sebebiyle değişmek zorunda kalsa da Davud Paşa Külliyesi çevresinde adını verdiği caddenin isminin de yardımıyla kent hafızasındaki yerini uzun yıllar korumuştur. Mahkemeye ait şer'îye sicilleri ise birçok disiplinden araştırmacıya özgün veriler sağlayan kaynaklar olmaya devam etmektedir.

⁴⁰ Sema Küçükalioglu Özkılıç, *1894 Depreminin İstanbul Üzerindeki Etkileri Deprem Sonrası İmar Faaliyetleri* (Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul 2011, s.156.

Kaynakça

A- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e) nr.221/9

Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS) nr.307/82/1

Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı (Y.MTV) nr.43/24

Yıldız Perâkende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı (Y.PRK.MŞ) nr.2/74/1 – 2/74/2

B- Kitap, Makale, vd.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2005.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.6, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

AKSU, Hüsamettin, *1782 Yılı Yangınları-[Harik Risalesi 1196]*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

ALTINAY, Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1935.

ARIK, Feda Şamil, “Osmanlı’da Kadılık Müessesesi 1”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı. 8, s.1-71, Ankara 1997.

ARSEVEN, Celal Esad, *Sanat Ansiklopedisi, II*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1947.

ATAR, Fahrettin, “Kadı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s.66-69.

AYDIN, Mehmet Akif, “Mahkeme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.341-344.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında Şehrin İskanı ve Nüfusu*, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1958.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *19. Asırda İstanbul Haritası*, Şehir Matbaası, İstanbul 1958.

BARKAN, Ömer Lütfi - AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1970.

BEHAR, Cem, *A Neighborhood in Ottoman Istanbul, Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap Ilyas Mahalle*, New York State Üniversitesi Yayınları, New York 2003.

CANATAR, Mehmed, “1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri’ne Göre Nefs-i İstanbul’da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Göre Gözlemler”, *Osmanlı İstanbul’u I. I. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirileri*, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s.283-310.

DAĞDELEN, İrfan, *Alman Mavileri 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2006.

DEMİR, Abdulah, “Osmanlı Devleti’nde Kadılar ve Naipeler”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (International Journal of Social Sciences)*, C.1 Sayı 1, 2017, s.28-37.

- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, *Yeni Türkiye*, C. 6-31, 2000, s.764-773.
- EYİCE, Semavi, “Davut Paşa Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s.42-44.
- GÜREL, Berna, *66 Numaralı Davutpaşa Kadılığı Defterine Göre Bölgenin Ekonomik ve Sosyal Durumu*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “İstanbul Kadılığı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.305-307.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul 2017.
- ÖZKILIÇ, Sema Küçükalioglu, *1894 Depreminin İstanbul Üzerindeki Etkileri Deprem Sonrası İmar Faaliyetleri*, (Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul 2011.
- TAŞKIRAN, Nimet, *Haseki'nin Kitabı*. Haseki Hastanesi'ni Kalkındırma Derneği, İstanbul 1972.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “İstanbul ve Bilad-ı Selase Denilen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıkları”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, 3, 1957, s. 25-32.

C- İnternet Sayfası

<http://www.kadisicilleri.org> (E.T. 10.01.2020)